

ANYANYELVÜNK

Amilyen örömmel, mindannyiszor majdnem ugyanolyan szorongással fogok a szépen szaporodó nyelv-művelő művek olvasásába. Eleve örülök a jó íznek, amelyet egy-egy nyelvi fordulat kibontása révén élvezhetek, és szorongva, izgatottan futom át a pellengérré állított hibákat: hátha én is elkövettem azokat. Elröstellem magam, ha megesett. Szinte látom, mint ráncosodik, mint feketül meg az a régi mondatom, amelybe – mint gyümölcsbe a féreg – a hiba befészkelte magát. A röstelkedés hamarosan haragra változik.

Nem magamat érzem hibásnak. Anyanyelvül kaptam e nyelvet. Elvártam volna, hogy miként apámtól a vért, ezt is egészséges állapotban kapjam. Ne kelljen még ezzel is bibelődnöm. Ha egy-egy kifejezésről, melyet magam is használtam, kiderül, hogy rossz, úgy érzem, mintha pénzhamisítók kezébe kerültem volna. Én valamikor valódinak fogadtam el, amit használatba bocsátottam. E kifejezések legtöbbször még gyerekfővel vettem birtokba; komoly tekintélyek tukmálták rám: keserűen és fölháborodva emlékezem iskolakönyveim stílusára. És éppily keserűen gondolok azokra a hajdan volt írókra, akiknek gondolata nyomtalanul eltűnt, de kezük szennye megmaradt abban az örök életű, puha szobrász-anyagban, amelyből gondolataimat én is kigyúrnám.

Egy nemzedék nehezen tudja megállapítani, hogy irodalma lépést tart-e más nemzetek irodalmával. Irodalmunk hátramaradottsága mellett a legdöntőbb bizonyíték, hogy írás közben még nyelvhelyességi aggodalmunk lehet. Eszközünk tehát még nem tökéletes. A nagy irodalmaknak alig van ilyen kérdésük. A nyelvtisztító mozgalom ott valóban csak tisztítás, az árnyalatok finomítása, és nem kétségbeesett védekezés. A francia és angol író helyesen írni már az elemiben megtanult, és hogy! A nyelv megbízható, ronthatatlan anyagként fekszik előtte; épp ezért alakíthatja, újíthatja a maga egyénisége szerint, a rontás veszélye nélkül. Elkövetethelytelenséget is, még annak is egyéni íze lesz, mert egyéni marad, az összességnek nem tud ártani.

Ilyen megtorló ereje nálunk – igen érdekesen – csak a költői nyelvnek van. Olyanfajta kifejezés,

mint vizsgálat tárgyává teszi, prózában észrevétlenül elcsúszik; a versből kiüvölt. Éppígy védekezik a vers az idegen szavak ellen is (pontosan érezve, hol kell mértéket tartani), így védekezik a hivatali lomposság és tekervényesség ellen, minden ellen, amit nyelvtisztítóink kifogásolnak. Lírában vagyunk, változatlanul, a legerősebbek.

Egyszóval ne bízzuk el magunkat; még mindig a nyelvújítás korát éljük, élük a prózaírók! Valami nagy utat még nem tettünk meg. Ha kiindulópontnak Csokonait vesszük, fejlődésről csak azért beszélhetünk, mert közben az általános írói nyelv még Csokonai korának nyelvénél is mélyebbre esett. A század eleji, általános írott nyelv, az újságoké, csak Kemény Zsigmond hírlapjának stílusához mérve tetszik üdítőbbnek; már akinek tetszik; az idegenség az utóbbiban csak más természetű, nem kevesebb. Ha választani kellene a nyafkaság és a szálkásság között, én Kemény szálkás, száraz férfiaságát választanám.

Rosszul mondtam, hogy a nyelvújítás korában élünk. Nyelvet éppúgy nem lehet újítani, akár a fát. Csak nyesni lehet, fattyazni, mívelni. Oly mélyre bocsátja gyökereit, oly ősi életet él, hogy rajta az embernek csak alakító hatalma van. Ez volt a „nyelvújítók” tévedése, ez a szerénytelenség.

De arról, hogy a nyelvtisztítás kora még nem fejeződött be, arról épp a nyelvtisztító könyvek tanúskodnak. Legtöbbször mintha Kazinczy korában íródott volna: egyhuzamban alig olvasható. Vagy vége-hosszatlan nyelvtani fejtegetést közölnek, vagy szótárszerűen sorolják föl a magyartalanságokat.

De vajon ki olvas nyelvtant? Szótárhoz is csak az nyúl, aki tudja, hogy a szó, amelyet használni akar, rossz. De ha tudná, hogy rossz, akkor már nem is írná le, akkor már szótárra sem volna szüksége. Legelőször is tehát a hibákról kellene felvilágosítani mindenkit, minél többről, minél gyorsabban és könnyebben.

Halász Gyula bátyánk ezt teszi; könyvének ez az újdonsága és érdeme. Nemcsak felvilágosít, hanem rögtön meg is mutatja, hogyan kell helyesen, világosan, izesen magyarul beszélni, még olyan

bonyolult és elvont kérdésekről is, mint a nyelvhelyesség. Élvezettel figyelünk rá, érveit azon melegében elfogadjuk. Példákkal, s mi több: a maga példájával oktat. Könyve, az Édes anyanyelvünk, a felnőttek iskoláskönyve.

Nincs merev álláspontja, nem fölényeskedik, mint az iskolamesterek, akik szabnak ugyan törvényt, de alig gyakorolják. Arany János útmutatását követi, aki szerint a nyelvész kötelessége nem az, hogy a priori szabályokat állítson fel; sem az, hogy részleges igazságot egyetlenes törvénné emeljen; hanem az, hogy a legkisebb árnyalatig kinyomozza a nyelv szellemének „élő nyilatkozatait”. Nem könnyű feladat. Ehhez nem a nyelvtant kell ismerni: hanem magát a nyelvet.

Hol ismerte Halász így meg? Bámulatosan ismeri. Csodálatos ösztönnel tájékozódik ebben az ősrétegekben. A kifejezések összefonódott sűrűjében csalahatatlantul; első pillantásra fölismeri az élősdit tekervényt, a dudvát, s el tudja távolítani anélkül, hogy közben a jó gyökérzetűeknek bármiben is ártana.

Tömerdeket tanultam könyvéből. Igaz örömmel s ezúttal már kevesebb szorongással. Hibák miatt, melyeket én is elkövettem (helyesebben s az ő bátorítására mondva: az elkövetett hibák miatt) pironkodnom már alig kellett. Annál jobban élvezhettem hát a rengeteg árnyalati finomságot, nyelvünk kimeríthetetlen gazdagságát, melyet felfedtettem. A kezdetleges balta helyett pontos vésőt, fúrót, lombfűrész tét elém; olyan szerszámokat, amelyekről sejtelmem sem volt. Tőle tudtam meg, mi pontosan a különbség az egykönnyen és a vajmi között, s hogy az árbocot rövid o-val kell ejteni; pirolva vallom be, eddig hosszúval ejtettem.

Mindezért persze ne számítson hálámra. Nyelvészek ilyesmit nem ismernek, még csak az olyan vasárnapiak, azaz, mit húzódjam: még az olyan kocák sem, mint jómagam. Ezen a téren a mester szava elsősorban saját maga ellen fordul. Nem legutolsó szórakozásom, midőn nyelvvédő folyóiratainkban vonogatom szépen alá a magyartalanságokat. Hála ide, hála oda, a második ív elolvasása után mestereim könyvében is ilyenekre vadásztam. Tanítványi büszkeséggel jelentem, hogy találtam.

Halász Gyula egész arcvonalat tart a magyar nyelv védelmére, nekem csak egy-két rejtett sarkom van, én csak egy-két előnyomuló hibát tartok szemmel, de azokat állandóan. Közülök legtöbbször az „egyesek” tűnnek elém, megfigyelésükre még Fülep Lajostól kaptam útmutatást.

Egyes (helyesebben: eggyes) mifelénk ugyanis azt jelenti, ami magányos, ami nem kettős. Egyes ember nálunk az, akinek nincs társa; egyes kocsik, amelyek elé csak egy ló van fogva. Miért dobjuk el ezt a szót az einige meg quelques uns kedvéért, mikor erre ott van a kitűnő némely, némelyek? Egyeseket Halász Gyula könyvében, sajnos, nem találtam, pedig kerestem, de a 102. oldalon rábukkantam erre: egyes, úgynevezett vad népek... Semmi kétség, hogy itt némely úgynevezett vad nép... jobb lett volna! Előfordul még egy helyt az egyes; az 52. oldalon egyes női egyedekről esik szó, sajnos, ezt nem tudom kijavítani, mert érzem, hogy itt az összetől megkülönböztetett egy-némely (de mégsem némely) nőről beszélnek, egy-pár nőről külön-külön. (Nem bizonyos nőkről, mert a bizonyos meg a gewisse vagy a certain magyarrá-ferdítése.) Talán kárpótol érte az 58. oldalon az, hogy „mit sem szólva”! Ehelyett semmit sem szólva vagy nem is szólva jobb lett volna, efelől semmi kétség sem lehet (és nem: mi kétség sem...). A „tisztára” tengeri betegség környékez sem tetszik. De hogy helyette mi a magyarosabb, azt Halász Gyulától fogom megkérdezni.

Míndez, bevallom, védekezés előre; félelemből támadok. Halász Gyulával évekkal ezelőtt megalapodtunk, hogy írásaimat nyelvi szempontból is figyelni, és szól... eddig még nem szólt. De mi lesz, ha most alaposabban szemügyre veszi ezt is, amit most írok? A gondolat megbénítja kezemben a tollat; illetve a kezemet. Kérem, tegye meg mégis, viszonozni fogom.

Füleppel, később Kosztolányi Dezsővel is játszottunk ilyen tiszta magyarság játékot, élőszóval. Öt-hat fordulat után állításunkat, kételyünket teljes biztonsággal már csak így mertük kifejezni: – Hm? – Hm... Néha: – Hm!